

* RECENZE *

Ivan Franko a teorie literatury

Hnatjuk M. I.: Ivan Franko i problemy teoriji literatury. Navčal'nyj posibnyk. Akademia, Kyjiv 2011.

Lvovský profesor Mychajlo Hnatjuk (nar. 1947) je známý jako odborník na ukrajinskou literaturu, ale také obecnou literární vědu a teorii literatury, především se však proslavil jako všestranný znalec díla Ivana Franka, o němž napsal knihu *Ivan Franko v literárně estetických koncepcích své doby (Ivan Franko v literaturno-estetičnych koncepcijach joho času, 1998)*. Byl editorem řady sborníků a monografií, kromě uvedené knihy napsal mimo jiné knihu *Literárněvědné koncepce v Ukrajině druhé poloviny 19. a počátku 20. století (Literaturoznavči koncepciji v Ukrajinі druhoji poloviny XIX – počatku XX st., 2002)*, *Dějiny ukrajinské literatury. Konec 19. – počátek 20. století (Istorija ukrajinskoji literatury. Kineč XIX – počatok XX st., 2006)*. V letech 1981–1982 přednášel jako zvaný docent na univerzitě v Lipsku. Je předsedou Mezinárodní asociace frankologů.

Uchopit dílo významného spisovatele, básníka, dramatika a prozaika, jakým byl **Ivan Franko** (1856–1916), především jako kritika a teoretika literatury není dosud zcela obvyklé, ačkoliv je ovšem známo, že právě Franko byl významný esejista, kritik, publicista a vzdělaný filolog, absolvent dvou univerzit (Lvov a Vídeň), který psal kromě ukrajinštiny také polsky a německy, a to právě ve Vídni.¹ Výjimek je však řada a patří k nim také vynikající, dnes již pozapomenutá, kdysi zejména ve Spojeném království ceněná kniha brněnské anglistky (také takřka zapomenuté) Lidmily Pantůčkové.²

Ivan Franko je nepochybně centrální postavou ukrajinské literatury, ukazuje se však, že i literární vědy. Místo jeho narození a možnost multinacionální a multikulturní komunikace vytvářely skvělé podmínky, aby se Franko stal nejen literárním kritikem, ale také historikem, teoretikem a komparatistou. Navíc Franko tvořil v době, kdy se lámala dominance pozitivismu ve vědě, objevuje se německá duchověda a různé psychologické proudy, autochtonní i allochtonní. Hnatjuk jako znalec literárněvědné metodologie konce 19. a počátku 20. století, tedy období moderny, stříbrného věku, ukazuje, jaké místo Franko v tomto myšlenkovém panoramatu zaujímal. Speciálně dnešní Ukrajina – zejména východní Halič – stála tehdy přirozeně více na křižovatce dění než samotné Rusko, i když se i procesy tam inspirovala: Hnatjuk ukazuje na spojitosti Ivana Franka s ruskou kulturně

¹ O tom např. pojednává doktorská disertace M. Trčkové (školitel I. Pospíšil) *Ukrajinsko-německá biliterárnost a její kontext (Halič a Bukovina v 19. století)*. Brno 2010 (rukopis).

² PANTŮČKOVÁ, L.: *William Makepeace Thackeray as a Critic of Literature*. Brno 1972.

historickou školou a psychologismem A./O. A./O. Potebni, ale také s dobovou komparatistikou a tradicionalistickou filologickou metodou.

M. Hnatjuk již na počátku začíná Frankovým vztahem k literární kritice a jejím žánrům, které bohatě exploatoval ve více jazycích. Současně ukazuje na Frankovu kosmopolitní dimenzi, na jeho pohyby v prostředí vícejazyčných intelektuálů ve Lvově i ve Vídni, kde se setkává mimo jiné s T. G. Masarykem, i na jeho komunikaci se Slovanským přehledem a A. Černým. Prezentuje Franka jako klíčovou postavu zajišťující ukrajinské literární vědě odvrát od pozitivismu směrem k „měkčím“ metodám souvisejícím s německou duchovnědou, současně však názorně dokládá, jak Franko nepřestával udržovat kontakty s ruskou tradicí, zejména se zmíněnou kulturně historickou školou, která ovládala literárněkritický a literárněhistorický terén východní Evropy celou druhou polovinu 19. století. Ivan Franko – nehledě na svou kosmopolitnost – byl především ukrajinským tvůrcem a dbal o kultivaci ukrajinské národní problematiky a jeho literárněteoretické koncepce nepostrádají ani areálový aspekt.

To, co oceňuji na Hnatjukově knize nejvíce, je – kromě jeho přínosu evropské frankologii – její obecně teoretický význam, zejména ve sféře literární komparistiky a srovnávací literárněvědné metodologie. Autor ukazuje, jak se západoevropské metodologické impulzy, zejména z německé oblasti, proměňovaly na východoslovanské, resp. ukrajinsko-ruské půdě, jak složitým myšlenkovým teritoriem byla právě Halič (a ještě více Bukovina), kde se prolínaly vlivy ruské, německé, ale i francouzské. Současně je patrné, jak se povolně utvářela středoevropská celistvost, kontakty mezislovanské i slovansko-neslovanské, což bylo pro ukrajinské národní obrození a jeho realisticko-modernistické vyústění typické (ukrajinskými a ukrajinstickými kulturními centry mimo Ruskou říši byla nejen Praha, ale také uherský Budín/Buda).

Meznárodní konference *Развитие славистики в зеркале эпистолярного наследия и других личных документов*, kterou jsem na žádost Komise pro dějiny slavistiky při Mezinárodním komitétu slavistů uspořádal za Ústav slavistiky, Českou asociaci slavistů a Středoevropské centrum slovanských studií s pomocí kolegů, zejména lingvistky a ukrajinistky Halyny Myronové, doktorandů a studentů ve dnech 4.–5. května 2011 v Brně ukázala, že Frankovy reakce na metodologické podněty překračovaly prostor dnešní Ukrajiny a měly často nadčasový ráz. Lidija Sazonovová z moskevského Institutu slavistiky ve svém referátu *К формированию научных интересов Б. М. Эйхенбаума (из писем ученого академика А. А. Шахматову)* ukázala, jak byla metodologie A. Potebni a jeho žáků – lingvistická i literárněvědná – aktuální i pro budoucího formalistu, posléze zkoumatele kategorie „literaturnyj byt“ a literárního historika a editora Borise Ejchenbauma (1886–1959), který se chtěl původně zabývat z tohoto hlediska syntaxí a radil se o tom s akademikem Alexejem Alexandrovičem. Šachmatovem (1864–1920). Vypovídá tedy Hnatjukova kniha i o neschematickém, nečernobílém vývoji filologických metodologií, o jejich prolétání, vzájemném ovlivňování a postupování.

Dílejší aspekt, jenž Hnatjuk zjevně nepodcenil, je genologie (jen jedna poznámka: nelze zaměňovat pojem „genologický“ a „žánrový“, což se nezdá činit, u Hnatjuka v kapitole *Проблемы генологичеји структуры литературных творів u literaturoznavčij prakticy Ivana Franka*, s. 86 n.): nejde jen o samu literaturu, ale také o literární vědu a zejména literární kritiku. Hnatjukova analýza Frankova pohledu na žánry literární kritiky vychází především z kontextu tehdejší ukrajinské, resp. také ruské a polské a rakousko-německé kritické praxe, tedy jak z kořenů autochtonních, tak allochtonních, současně však kritický

pohled na pozitivismus vede Franka k zvýrazňování žánrů a takové struktury kritikovy práce, která umožňuje integraci psychologizujících a filozofujících přístupů.

Summa summarum: Hnatjukova kniha je jistě významná především pro ukrajinskou, ukrajinskou literární vědu a mezinárodní frankologii, ale, jak ukázáno výše, i pro literární vědu a kritiku obecně a pro literární komparatistiku a genologii; současně je významná svými přesahy multikulturními i pro kulturologii a areálová studia.

Ivo Pospíšil

A. P. Čechov očima mladých badatelů

Nedlouho před významným čechovovským jubileem (29. 1. 2010 uplynulo 150 let od spisovatelova narození) vyšel už v pořadí šestý sborník statí, věnovaný autorovu literárnímu odkazu, nazíranému prizmatem nastupující badatelské generace (především aspirantů, tj. doktorandů, stážístů a studentů) a napovídající potenciálně možné posuny v přístupu, recepci a interpretaci uměleckého stylu i sémantiky jeho próz i dramát.¹

Třebaže na straně jedné můžeme tuto skutečnost ještě považovat za součást jubilejních návratů k autorovu uměleckému i lidskému odkazu (nejen v samotné Ruské federaci byla totiž v této souvislosti organizována celá řada vědeckých konferencí, divadelních představení a publikačních počínů), nemůžeme přehlednout, že zmíněná kniha překračuje rámec tradičně pojímaného sborníku statí, který je u nás v současnosti poněkud univerzálně mechanicky eliminován ze sféry vědecké činnosti.² Sympatické je i mezinárodní zastoupení autorů jednotlivých statí (převládají samozřejmě mladí badatelé z Ruské federace, nicméně najdeme mezi nimi i autory z USA, SRN, Švédska, Rakouska, Bulharska a Maďarska – povětšinou stážístů filologických pracovišť MGU v Moskvě).

Ve shrnujícím pohledu bych u posuzovaného svazku, věnovaného mj. přístupům ke svébytné poetice Čechovových povídek a dramát, která vytváří distinktivní znaky jeho individuálního stylu, vyzvedl zejména hledání a identifikaci překvapivé schopnosti tohoto ruského autora oslovovat čtenáře i diváky na prahu 21. století. Publikace je tedy odrazem živé mezigenerační konfrontace názorů a diskuse: kromě toho, že dává mladým adeptům literární vědy možnost se vyslovit (především v oblasti komparatistiky, interpretace, mezikulturních vztahů a světového literárního vývoje), poskytuje jim i prostor k získávání zkušeností při prezentaci vlastních názorů a výsledků svého bádání.

Z pestré palety témat, která mladé badatele oslovují, bych ilustrativně připomenul alespoň následující:

¹ Ахметшин, Руслан Борисович (редактор). *Молодые исследователи Чехова*. (Материалы международной научно-практической конференции – Москва, май 2008.) Москва: «Издательство Мелихово», 2009. Předcházející sborníky se stejným názvem vyšly v letech 1993, 1996, 1998, 2001 a 2005.

² Soubor – nezřídka i konfrontačně laděných – stanovisek, názorů či tezí však nemusí být jen účelově vytvořeným svazkem jinak nepublikovatelných statí, ale může se stát i zrcadlem tvůrčí a kompetentní výměny názorů nebo prezentace nových postřehů. Při odpovědném přístupu recenzentů v průběhu ediční přípravy knižního vydání může pak i „sborník statí“ nesporně obohatit diskusi a rovněž z ní plynoucí závěry k pojednávání problematice.